

პასუხისმგებლობის ფენომენი

პასუხისმგებლობის ზოგად ცნებაში ერთმანეთისაგან საზრისულად განსხვავებული მრავალი ასპექტის, საკვლევი საგნის გამოყოფა შეიძლება. პირველ რიგში, საინტერესოა, რომელმა მეცნიერებებმა უნდა იკვლიოს პასუხისმგებლობის ფენომენი და რამდენად აქტუალურია ამ თემაზე მუშაობა საერთაშორისო, თუ ქართულ ინტელექტუალურ სივრცეში.

„პასუხისმგებლობის“ ცნებაში შესაძლებელია სხვადასხვა ასპექტის თემატიზება. პასუხისმგებლობა საკმაოდ რთული, მრავალიარუსიანი და მრავალპლანიანი ფენომენია. ამდენად მისი კვლევა მრავალი დარგის ფარგლებში შეიძლება მოხდეს. მისი გარკვეული ასპექტების გახსნა იურისტებისა და სამართალდამცავთა, თეოლოგებისა და სოციოლოგების საქმეა, შეიძლება ფსიქოლოგებისაც. სხვადასხვა ასპექტები შესაძლებელია განათლების მეცნიერებებმაც იკვლიონ. მაგრამ ძირითადად და უპირველესად ეს ფენომენი ტრადიციულად იყო და დღესაც რჩება ფილოსოფოსების, უფრო ზუსტად ეთიკოსების, განხილვის საგანად. რაც შეეხება პასუხისმგებლობის თემის აქტუალობას თანამედროვე ინტელექტუალურ სივრცეში, საკმარისია მივუთითოთ ამერიკელი ფილოსოფოსების მარკ ბოუვენსი, ჯოელ ფეინბერგი, მერიონ სმაილი, დიდი ფრანგი პოსტმოდერნისტი ფილოსოფოსი პოლ რიკერის ნაშრომები (იხ. Bovens, Mark The Quest for Responsibility: Accountability and Citizenship in Complex Organizations, Cambridge University Press, Cambridge 1998. Feinberg, Joel Doing and Deserving: Essays in the Theory of Responsibility, Princeton University Press, Princeton 1970. Ricoeur, Paul “The concept of responsibility: an essay in semantic analysis” University of Chicago Press, Chicago 1992 .Smiley, Marion Moral Responsibility and the Boundaries of Community: Power and Accountability from a Pragmatic Point of View, University of Chicago Press, Chicago 1992)

რაც შეეხება ქართულ სამეცნიერო სივრცეს, აქ ნამდვილად ვერ დავიკვეხნით დიდი მიღწევებით. მაგრამ გარკვეული ნაბიჯები უთოოდ გადაიდგა, რომელზეც ქვემოთ უფრო დაწვრილებით მოგახსენებთ. აქ კი მოკლედ ვიტყვი, რომ თანამედროვე სწრაფად ცვალებად გარემოში ადამიანის პასუხისმგებლობათა თეორიული და პრაქტიკული ასპექტით კვლევა ქართული სამეცნიერო სივრცისთვის ახალ პერსპექტივებს გაშლის. ვგულისხმობ პასუხისმგებლობათა მთელ წყებას ადამიანის მოღვაწეობის სხვადასხვა სფეროებში, ინსტიტუციონალურ და ინდივიდუალურ პასუხისმგებლობათა ანალიზს სიცოცხლის, ბუნების და სოციალური გარემოს მიმართ. განსაკუთრებით საშურია პასუხისმგებლობის ფენომენის კონცეპტუალური საფუძვლების შესწავლა, სამოქალაქო ომგამოვლილი, ეთნოკონფლიქტების, პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური ძვრების და მუდმივად ცვლად პროცესში მყოფ სივრცეში, პასუხისმგებლობის ფუნქციონირების თავისებურებათა გამოკვლევა.

პასუხისმგებლობის ცნება სულ უფრო დიდ როლს თამაშობს თანამედროვე აზროვნებაში? რა არის ამის მიზეზი?

მესამე ათასწლეულის მიჯნაზე კაცობრიობა აღმოჩნდა ახალი გამოწვევების წინაშე, გაიზარდა სიცოცხლის თვითმოსპობის საფრთხე. ატომური კატასტროფის

საფრთხეს დაემატა გაცილებით უფრო მაღალი რეგისტრის, „შენიღბული“ საფრთხეები: ადამიანის სიცოცხლის ინდუსტრიად ქცევის საფრთხე; ახალი, მანამდე უცნობი ტიპის კონფლიქტები, რომლებიც სულ უფრო იღებენ ცივილიზაციური ომების სახეს, სოციალური პოლარიზაცია და მარკეტიზაცია, ეკოლოგიური კატასტროფებისა და გლობალური დათბობის საფრთხე, გენურად მოდიფიცირებული საკვების მრავლფეროვნება და მასთან დაკავშირებული ახლი ნოზოლოგიების გაჩენა, ინდუსტრიის არეალის სულ უფრო გაფართოვება აუცილებელი სასიცოცხლო სივრცის შემცირების ხარჯზე; ცხოველთა მრავალი სახეობა გაქრობა, ზოგი მათგანის გადაშენება ხდება ისე, რომ ადამიანი ვერც კი ასწრებს მათ გაცნობას. გარემოს დაბინძურების მასშტაბების პროგნოზირება პრაქტიკულად შეუძლებელია. გარემო იქცა სწრაფადცვალებადი. ყველა სფეროში სწრაფად ძველდება ყველა სახის ინფორმაცია და მოდელი, მალე ალბათ ადამიანიც მოძველებულ მოდელად იქცევა.

დაიწყო სიტუაციიდან გამოსავალი გზების ძიება. ამგვარად წარმოიშვა პასუხისმგებლობის ახალი განზომილება. პასუხისმგებლობა სულ უფრო იქცევა იმ ღერძად, რომელზეც კაცობრიობამ უნდა განახორციელოს შემობრუნება. შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიოში უკვე პრაქტიკულად მიმდინარეობს პასუხისმგებლობის ზრდის პროცესი. მოდით გავიხსენოთ ყველასათვის ცნობილი ამბავი, რომელიც ჩვენი აზრის ილუსტრაციად გამოდგება.

არც თუ ისე დიდი ხნის წინ, მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში მოექცა, დიდ ბრიტანეთში სამკურნალოდ მყოფი, ჩილეს ყოფილი დიქტატორის აუგუსტო პინოჩეტის ესპანეთში ექსტრადიციის საკითხი. რა სახის პასუხისმგებლობა უნდა დაკისრებოდა ღრმად მოხუც და მძიმე სენით დაავადებულ გენერალს მისი 18 წლიანი მმართველობის პერიოდზე? ამ კითხვაზე გაცემული პასუხები არ იყო ერთგვაროვანი; პინოჩეტის სასამართლო პროცესი ფაქტიურად თანამედროვე სამყაროში პასუხისმგებლობის ფენომენის ანალიზის პროცესად გადაიქცა.

იგივე შეიძლება ითქვას მრავალ გახმაურებულ ფაქტზე, რომელნიც კონფლიქტებს, ტერორიზმს, ეკოლოგიური, სოციალური, ანთროპოლოგიური, თუ ბიოეთიკური საკითხების მოგვარებას უკავშირდება.

ფილოსოფიის ისტორიაში პასუხისმგებლობის იდეა დაკავშირებულია თავისუფლების(ნების თავისუფლება, გადაწყვეტილების მიღების, მოქმედებათა და ქცევის თავისუფლება), დანაშაულისა და დანაშაულად შერაცხადი მოქმედების თემებთან. კლასიკურ ფილოსოფიაში პასუხისმგებლობა მხოლოდ ამ კონტექსტებში განიხილება, და უმეტეს შემთხვევებში ტერმინოლოგიურადაც არაა გაფორმებული.

პასუხისმგებლობის გაგება დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ გვესმის თავისუფლება. მაგალითად დეტერმინიზმში პასუხისმგებლობის შესაძლებლობაც კი გამორიცხებულია(მაგ.იხ. ბ. სკინერის ბიჰევიორიზმი). თავისუფლება პასუხისმგებლობის ერთერთი პირობაა, პასუხისმგებლობა-თავისუფლების ერთერთი გამოვლენაა, კერძოდ როგორც ავტონომიისა. ადამიანი აქვს უფლება მიიღოს გადაწყვეტილება და მოიქცეს საკუთარი შეხედულებებისა და სურვილების შესაბამისად, მაგრამ იგი ვალდებულია პასუხი აგოს ქცევის შედეგებზე, ხოლო საკუთარი გადაწყვეტილებების შედეგებით გამოწვეული ნეგატიური რეზულტატებისათვის სხვა არ უნდა დაადასაშაულოს. გაიხსენეთ, რომ ამაზე მიუთითებს არისტოტელეს ც.მიუხედავად იმისა, რომ არისტოტელესთან ვერ ვიპოვნით სპეციალურ ტერმინს „პასუხისმგებლობა“, იგი საკმაოდ სრულად ხსნის პასუხისმგებლობის ფენომენოლოგიას. ადამიანს, არისტოტელეს მიხედვით, ხელეწიფება ჩაიდინოს როგორც ამაღლებული, ისე

სამარცხვინო საქციელი; მასზეა დამოკიდებული რა ხასიათის ქცევას აირჩევს რას მოიმოქმედებს, შესაბამისად მას ან სჯიან, ან ხოტბას ასხავენ იმის მიხედვით თუ როგორ მოიქცევა.

პასუხისმგებლობა ვარაუდობს ადამიანის ინფორმირებულობას ქცევის პირობებსა და იმ მოთხოვნებზე, რომელიც მას წაეყენება. მაგრამ უცოდინრობაც, რაზეც ასევე მიუთითებს არისტოტელე, შესაძლებელია მას ბრალეულობაში ჩაეთვალოს. თანამედროვე ამერიკელი ფილოსოფოსი ჯონ როულზი ეხმიანება არისტოტელეს და მიაჩნია, რომ დასჯა, რომელიც თან უნდა სდევდეს მოთხოვნების დარღვევას არ არის მისაგებელი, იგი წარმოადგენს სანქციას, რომელიც უზრუნველყოფს უფლებებისა და მოვალეობების ბალანსს.

ადამიანის თავისუფლების საწყავე მისი პასუხისმგებლობის საზომით დასტურდება. რაც უფრო მეტად იზრდება იმ ადამიანთა წრე, ვის წინაშეც და ვისთვისაც თვლის პასუხისმგებლად თავს საკუთარი თავისუფლებისათვის ადამიანი, მით უფრო მეტად სცილდება იგი საკუთარი არსებობის პირობითობის, თუ ნაწილობრივობის ვიწრო საზღვრებს. პოტენციურად ადამიანის პასუხისმგებლობა უსაზღვროა. ქრისტიანობაში ქრისტეს სახით მისი უნივერსალური მასშტაბია დასახული. ბექსისტენციალიზმში იგი „მთელს კაცობრიობაზე ვრცელდება“ (ჟ.-პ. სარტრი); მოქმედებს რა გარკვეული სახის ქცევით, ადამიანი ირჩევს საკუთარ თავში ადამიანს, რომელიც ისწრაფვის ბოლომდე აღასრულოს დაკისრებული მოვალეობა, ან გამოვლინდეს როგორც სრულიად თავისუფალი ადამიანი.

ნეოპროტესტანტულ თეოლოგიაში აქცენტი კეთდება პასუხისმგებლობის ესქატოლოგიურ ასპექტზე; ვ. ჰუბერის მიხედვით, ადამიანი პასუხისმგებელია არაოდენ საკუთარი თავის, გარშემო მყოფთა და მთელი კაცობრიობის წინაშე, არამედ ღმერთის-მისი ესქატოლოგიური ნების წინაშეც; და ესაა მთავარი. ადამიანი ცხოვრების პასუხისმგებელია წესის დაფუძნებით, სასოებს ღმერთის მოწყალებას და ელის მის სუფევით მოსვლას.

ინდივიდუალისტური კონცეპციების მიხედვით ადამიანი უპირველეს ყოვლისა პასუხისმგებელია საკუთარი თავის მიმართ. იგი უნიკალურია, გაუცხოებულია სხვებისაგან, თავისუფალია გარეგანი გავლენებისაგან.

სოციალურ ფილოსოფიაში (ერიკ ფრომთან) ადამიანი პასუხისმგებელია მხოლოდ საკუთარი სინდისის წინაშე, რომელიც ორიენტირებულია როგორც საკუთარ, ისე საზოგადოების კეთილდღეობაზე; სხვათა ინტერესების დაცვა ადამიანის ბუნებრივი მისწრაფებაა. ადამიანის აზრი და გრძნობა განაპირობებენ მის ქცევას. ადამიანი ატარებს პასუხისმგებლობას საკუთარი პიროვნების სულიერი და ქცევითი მხარეების ერთიანობაზე. თანამედროვე ადამიანს, ფრომის მიხედვით, ამძიმებს პასუხისმგებლობა და იგი ცდილობს თავი აარიდოს მას. ფრომი გამოყოფს მექანიზმებს, რომლებსაც სოციალურ დონეზე აცილებენ ადამიანს თავისუფლებას, რომელიც ასევე მძიმე ტვირთია, და მის თანმდევ პასუხისმგებლობას. ესაა ტოტალიტარული რეჟიმი, რომლის დროსაც მმართველ ბელადს, „ძლიერ პიროვნებას“ საკუთარ თავზე აქვს აღებული პასუხისმგებლობა საზოგადოებისა და მისი წევრების მიმართ და „ავტომატიზირებული კონფორმიზმი“ როდესაც ხდება სხვისი აზრების (მასმედია და სხვ.) არაკრიტიკული მიღება, საზოგადოებრივი აზრის საკუთარ აზრად ქცევა.

ქცევის სუბიექტიდან გამომდინარე განასხვავებენ – ინდივიდუალურ და ჯგუფურ, კოლექტიურ პასუხისმგებლობას.

ხოლო მიყენებული სანქციების როგორებიდან გამომდინარე განასხვავებენ მორალურ, პოლიტიკურ, სოციალურ, იურიდიულ, და ა.შ. პასუხისმგებლობებს.

მაგალითად ავიღოთ სოციალური პასუხისმგებლობა. იგი არსებობს იმგვარ ვითარებაში, სადაც სოციალურ აგენტს/სუბიექტს გაცნობიერებული აქვს სოციალური მოთხოვნების აუცილებლობა, მოქალაქეობრივი მოვალეობები, სოციალური ამოცანები, ნორმების და ღირებულებები. მას ასევე სრულად ესმის, თუ რა შედეგები მოჰყვება მის ქცევებს გარკვეული სოციალური ჯგუფებისა და პიროვნებებისათვის. არსებობს ცნება „კონსტიტუციური პასუხისმგებლობა“ – ესაა სოციალური პასუხისმგებლობის სახეობას და გულისხმობს კონკრეტულად მოქალაქის, როგორც სოციალური პირის მიერ მოქალაქეობრივი მოვალეობების აღსრულებას.

რაც შეეხება იურიდიული პასუხისმგებლობას, მკითხველისათვის ალბათ საინტერესო იქნება რომ, ტერმინი „პასუხისმგებლობა“ პირველად იურიდიულ დისკურსში აღფრედ ბენმა შემოიტანა, მისი მხოლოდ ერთადერთი, „დასჯადობა-ის“ (punishability), ასპექტის გათვალისწინებით. ეს ასპექტი გულისხმობს პასუხის-გებას საკანონმდებლო ნორმებით ნაგულისხმევი ვალდებულებების დარღვევისათვის. ამ ტიპის სამართლებრივ ურთიერთმიმართებაში ორივე მხარე ვალდებულია პასუხი აგოს საკუთარ ქცევებზე საპირისპირო მხარის, სახელმწიფოს, თუ საზოგადოების წინაშე. მაგრამ პასუხისმგებლობის ფენომენი ხომ გაცილებით მეტ ასპექტს მოიცავს, ესაა; პასუხისგების დაწესებულობა (liability), პასუხისგებისუნარიანობა (answerability), გონივრულობა, (reasonability), გარკვეულობა, განსაზღვრულობა (precision), დაქვემდებარება, შეპირობება (dependability). სხვათაშორის თანამედროვე სამართლის თეორიებში იურიდიული პასუხისმგებლობის ორი – პოზიტიური და ნეგატიური სახეობას განარჩევენ. პოზიტიური პასუხისმგებლობა წამოიშობა საზოგადოებისათვის დადებითი, სასარგებლო ფუნქციების შესრულების აფუძველზე და რეალიზდება რეგულატორი სამართლებრივ-უფლებრივი ურთიერთობით, ნეგატიური-უკავშირდება კანონის დარღვევას, რომელსაც შესაბამისი სანქციები მოყვება.

იურიდიულ პასუხისმგებლობას თავისი სპეციფიკური პრინციპები, მიზნები და ფუნქციები აქვს. იურიდიული პასუხისმგებლობა მონაწილეობას იღებს საზოგადოებრივი წესრიგისა და არსებული სახელმწიფოებრივი მმართველობის დაცვითი ფუნქციის რეალიზაციაში. ამ მიმართებით იგი ხასიათდება პრევენციული, კომპენსაციური, რეგულაციური, აღმზრდელობითი, ფუნქციებით. იურიდიული პასუხისმგებლობა ხელმძღვანელობს ისეთი პრინციპებით, როგორიცაა: კანონიერება, სამართლიანობა, სანქციათა ინდივიდუალიზაცია, მიზანდასახულება, ჰუმანურობა და სხვ.

იურიდიული პასუხისმგებლობის სახეებია ადმინისტრაციული, დისციპლინაული, მატერიალური, მოქალაქეობრივ-სამართლებრივი და საერთაშორისო-სამართლებრივი, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა; სუბსტიტუციური პასუხისმგებლობაც სამართლის ცნებაა, ამ ტიპის პასუხისმგებლობა გულისხმობს, იმგვარ ვითარებას, როდესაც პასუხისმგებლობა ეკისრება არა უშუალოდ დამნაშავეს, არამედ პირს, რომელიც საკუთარ თავზე იღებს ბრალეულობას.

არსებობს ე.წ. სტატუსით განპირობებული, როგორც ბუნებრივი, ისე კონტრაქტული პასუხისმგებლობები, პირველ შემთვევაში სტატუსი ან ბუნებრივადაა მოპოვებული, ან შემთხვევით, ასეთია მაგალითად, მშობლის სტატუსი, სხვა შემთხვევაში საქმე გვაქვს სოციალურ სტატუსთან, რომელიც გაცნობიერებულად არის მიღებულ-მოპოვებული, ამგვარია ადმინისტრაციულ-თანამდებობრივი პირის სტა-

ტუსი, კიდევ არსებობს ფართოდ გავრცელებული, ხელშეკრულებით განპირობებული სტატუსი, ასეთია დაქირავებული მოხელეს სტატუსი.

პირველ შემთხვევაში ბუნებრივი სტატუსით განპირობებული პასუხისმგებლობა ადამიანის მიერ მოიაზრება, როგორც დანიშნულება, შეთანხმებით განპირობებული პასუხისმგებლობა-როგორც ვალდებულება. რომელიც თავის მხრივ შესაძლებელია ორგვარი იყოს: ა) კორპორატიული, ჯგუფური, სამსახურებრივი, ან სხვა ლოკალური მოვალეობებით განპირობებული, რომელიც თავისი არსით ანგარიშვალდებულებას უახლოვდება. ბ) პიროვნების მიერ დამოუკიდებლად მიღებული პირადი და უნივერსალიზებული მოვალეობის სახით, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც სახეზეა პასუხისმგებლობის ის განზომილება, რომელიც ფიქსირდება მოდალობით „პასუხისმგებლობა მიმართ“, განსხვავებით მოდალობისა „პასუხისმგებლობა თვის“

კიდევ ერთი დეტალი, რომელიც არ მინდა, რომ გამომჩიეს: ეკოლოგიური აზროვნების დაბადებამ და შესაბამისად ეკომოდრობის გაძლიერებამ იურიდიულ დისკურსში, პასუხისმგებლობის ახალი სახის გაჩენის აუცილებლობა წარმოშვა-პასუხისმგებლობა ეკოლოგიური კანონმდებლობის დარღვევისათვის.

პასუხისმგებლობისა და ვალდებულების ცნებათა ნიველირება შეცდომა იქნება. ამ ცნებათა განსხვავება ემყარება შემობრუნება ეთიკურ აზროვნებაში. მეოცე საუკუნის პირველი ნახევრი ადამიანის უფლებათა და მოვალეობათა ეთიკის ხანა იყო. 60-იანი წლებიდან დაიწყო თანდათანობითი გადასვლა ეთიკის ახალ ეტაპზე. მას ჩემი აზრით, შეიძლება პასუხისმგებლობის ერა ეწოდოს.

ქართული ენის გენიაში არაჩვეულებრივად არის გახსნილი ამ ორი ცნების შინაარსი. სიტყვა „ვალდებულება“ სხვისთვის ვალის გადახდაზე, გარეგან ფაქტორზე, კონტრაქტულ განზომილებაზე მიუთითებს; ხოლო „პასუხისმგებლობა“-მიგვანიშნებს იმაზე, რომ შინაგან სამყაროში მიმდინარეობს სინდისის სამსჯავრო, კითხვა-პასუხის უხილავი დიალოგი, რომელშიც იბადება პიროვნება(Person) – ზნეობრივი სუბიექტი.

რაც შეეხება „ვალდებულებას“, იგი ფართე გაგებით მოვალეობის სინონიმია. ფილოსოფიის ისტორიაში ეს ცნება სათავეს იღებს ტერმინიდან „ჯეროვანი“. ტერმინის განმარტების პირველი მცდელობა სტიკოსებთან გვხვდება, „მართებული“ (ძვ. ბერძ. καὶ ἰσχυρὸν ძვ. ბერძული სიტყვიდან καὶ ἰσχυρὸν) მათ ესმოდათ, როგორც „ჯეროვანი“, ანუ ის, რაც ბუნებრივია, მოთხოვნებისადრია შესაბამისი. ამ ტერმინის ლათინური ექვივალენტია „ოფფიცია“, იგი პირველად იხმარა ციცერონმა; მასთან ამ სიტყვით აღინიშნება ადამიანის, როგორც რომის მოქალაქის, სახელმწიფოს წევრის ვალდებულება. ი. კანტის მართებული შენიშვნით, ციცერონიდან მოყოლებული, ზნეობის შესახებ სწავლებას (ეთიკას) უწოდებენ სწავლებას მოვალეობის შესახებ. ტერმინმა "officium" მკვიდრად მოიკიდა ფეხი ევროპულ ფილოსოფიაში. ფ. ბეკონი განარჩევდა სწავლებას ზოგადი ვალდებულებების შესახებ და სპეციალური, ანუ პირობითი ვალდებულებების (იგულისხმება პროფესიული, სოციალური ფენა, სტატუსი) შესახებ. თ. ჰობსის მიხედვით ესაა კანონით დეტერმინირებული ვალდებულება. ჯ. ლოკთან ბუნებითი კანონის (law of nature) გამოვლენაა. კანონისა, რომლის კანონმდებელია ღვთაებრივი მსაჯული. ვალდებულების შესრულების საფუძველი ლოკის მიხედვით სამართლიანობის გაგებაა და არა დასჯის შიში. კანტი საფუძვლიანად აზუსტებს ვალდებულების განმარტებას. კანონს შეესაბამება მხოლოდ „იურიდიული ვალდებულებები“ (ოფფიცია ჯურის), განსხვავებით „კეთილმოსილების ვალდებულებებისაგან“ (ოფფიცია ვირ-ტუტის), მათთვის არ არსებობს გარედან თავს მოხვეული, ანუ გარეგანი კანონი, რამდენადაც ისინი მიმართულნი

არიან მიზნისკენ, რომელიც თავად არის მოვალეობა. ჰეგელი აზუსტებს, რომ ადამიანს აქვს უფლებები რადგანადაც აქვს ვალდებულებები, და ვალდებულებები, რამდენადაც აქვს უფლებები. მაგრამ ეს ურთიერთმიმართება განსხვავებულია სამართლისა და მორალის სფეროში. მორალის სფეროში.

ყოველდღიურობაში არსებულ შემთხვევითობათა მორევში, დილემური ეთიკური სიტუაციების პირისპირ მყოფი ადამიანისათვის პოზიტიური ღირებულებითი რეორიენტაცია ურთულესი საქმეა. აქ აუცილებლად უნდა ჩაერთოს ნებელობა, ვალდებულების შეგრძნება.

შეიძლება არაჩვეულებრივად კარგად გქონდეს გაცნობიერებული, რომ რალაცა არ არის სათანადოდ წარმოდგენილი, იგი აუცილებლად სხვაგვარად უნდა ყოფილიყო სახეზე, რომ საფუძვლიანი ცვლილებები აუცილებლად საჭიროა და ა. შ., მაგრამ თავად არაფერი გააკეთო ამ აუცილებლისა და სავალდებულოს წესრიგში მოსაყვანად. უფრო მეტიც, არ, თუ ვერ ხედავდე საქმეში ჩარევის აუცილებლობას. ვალდებულება აფიქსირებს, რომ სავალდებულოს შესახებ ზოგად წარმოდგენებს კონკრეტული მოთხოვნების ფორმა მიეცეს. ამ ჭრილში აუცილებლის აღსრულება ადამიანისათვის გადაუდებელ პრაქტიკულ დავალებად იქცევა. ეთიკურ დისკურსში სამყარო წარმოდგება არსებულისა და ჯერარსულის სახით.

კიდევ სხვაგვარადაც შეგვიძლია ვთქვათ, ადამიანმა უნდა შეიგრძნოს სუბიექტური თანაზიარობა სავალდებულოს/აუცილებელის რეალიზაციის საქმეში, უნდა გააცნობიეროს, რომ პიროვნული მიზანმიმართული ძალისხმევის გარეშე, მიზანი ვერ განხორციელდება. დიახ, შესაძლებელია გულწრფელად ვწუხდეთ გარემოს დაბინძურების, ეკოლოგიური კატასტროფების თაობაზე. მთელი სისავსეობით ვაცნობიერებდეთ, რომ ვითარება ძალიან შორსაა იმისაგან, როგორც უნდა იყოს, მაგრამ ჭეშმარიტად მორალური დისკურსი შეიქმნება იქ და მაშინ, როდესაც ადამიანი დაიწყებს იმის რეალურ გაცნობიერებას, რომ ბუნების გადარჩენა მოითხოვს თვითოეული ჩვენთაგანის კონკრეტულ ძალისხმევას, როდესაც მზრუნველი დამოკიდებულება გარემოსადმი ადამიანის უშუალო სასიცოცხლო ამოცანების რანგში ამალღდება.

არსებობს სხვადასხვა საზოგადოებრივი, პროფესიული და მსგავსი ვალდებულებები და მორალური ვალდებულება. ადამიანს შეუძლია და უნდა შეუხამოს მოქალაქეობრივი და პროფესიული ვალდებულება მორალურს, ეს უკანასკნელი უნდა იქცეს მის ორიენტირად, შუქურად. მაგრამ არც თუ იშვიათია, პროფესიულ ვალდებულებებს, მორალურად სანქციონირებულ საზოგადოებრივ მოთხოვნილებებსა და პიროვნულ მორალურ მოვალეობას შორის წარმოიშვას კონფლიქტი. ადამიანის ყოფიერება სავსეა კონფლიქტური და დილემური სიტუაციებით; მათი გადაწყვეტა პიროვნებას მხოლოდ თავად შეუძლია. ამ შემთხვევში მორალური ვალდებულების აღსრულება გადაიზრდება პასუხისმგებლიან ქცევაში.

პასუხისმგებლობა, როგორც მორალურობის გამოხატვა და ქცევის საფუძველი, განსხვავდება დარწმუნებულობისგან. გავიხსენოთ, რომ მაქს ვებერმა განასხვავა რა „რწმენის ეთიკა“ (აქ იგულისხმება არა რელიგიური რწმენა, არამედ დარწმუნება) „პასუხისმგებლობის ეთიკისგან“, ქცევითი ორიენტაციის ორი ტიპი დასაზღვრა. ვებერის მიხედვით, ნორმატიულ-ქცევითი ორიენტაციები კი არ უპირისპირდებიან ერთმანეთს, არამედ ურთიერთ შევსებადნი არიან. ამ ფონზე მათ შორის პრინციპული განსხვავებები არსებობს.

რწმენის ეთიკა-სრულყოფისაკენ უკიდევანო სწრაფვის აბსოლუტური ეთიკაა. ამ ეთიკის მიმდევარი მიზნების ამალღებულობითაა მოცული და არ აპირებს პასუ-

ხი აგოს შედეგებზე. პასუხისმგებლობის ეთიკაში ადამიანი სამყაროს იღებს მთელი მრავალფეროვნებით-ნაკლოვანებებითაცა და ნეგატიური მხარეებითაც, ამიტომაც ამ ეთიკის მომხრე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს მიზნების რეალიზაციის საშუალებებს და სრულად არის მზად პასუხი აგოს საკუთარ ქცევებზე. პრაქტიკული ხასიათი, ობიექტურ რეზულტატებზე ორიენტაცია განაპირობებენ პასუხისმგებლობის ეთიკის განსაკუთრებულ აქტუალობას პოლიტიკური, ან სამეურნეო საქმიანობის ფარგლებში.

ზემოთ თქმული ეხება ე.წ. „პიროვნული პასუხისმგებლობის“ პრობლემას.

საგულისხმოა, რომ თანამედროვე სოციალურ თეორიასა და სამართლის ფილოსოფიაში ისმის „კორპორაციული პასუხისმგებლობის“ საკითხიც. ამ ცნებაში იგულისხმება პასუხისმგებლობა იმ ქცევებზე, რომელნიც მართალია კონკრეტულად ერთეული ინდივიდის მიერაა ჩადენილი, მაგრამ მისი ქცევა წინასწარგანპირობებული იყო იმით, რომ იგი მიეკუთვნება გარკვეულ ინსტიტუციას, ან ორგანიზაციას, ანდა სულაც სახელმწიფოს.

პასუხისმგებლობა თანდაყოლილია, თუ შეძენილი ადამიანისათვის? ადამიანურის არსში ჩაწვდომა, მისი სრულყოფილი გახსნა შეუძლებელია, თუ არ გავითვალისწინებთ იმ ვითარებას, რომ ადამიანში, როგორც „ხატებასა და მსავსებაში“, პოტენციური მოცემულობის სახით წარმოდგენილია სინდისი, რომლის თანმდევია მოვალეობისა და პასუხისმგებლობის შეგრძნება. სოციუმთან კომუნიკაციის შედეგად ხდება მისი ფორმირება პიროვნულ დონეზეც და საზოგადოებრივ დონეზეც.

პასუხისმგებლობები დაკავშირებულია ჩვენს, ანუ კაცობრიობის ახლანდელ, მომავალ და წარსულ ქმედებებთან. კაცობრიობის მიერ არაგონივრული, არაჰუმანური საქმიანობით გამოწვეული ნეგატიური შედეგების ტვირთი უნდა გადანაწილდეს ყველა ინდივიდზე, განურჩევლად ეროვნებისა და რასისა და კანის ფერისა. ვფიქრობ, რომ თუკი საქმე საკაცობრივო, გლობალურ დონეზე ჩვენს ქართულ „წილზე“ მიდგება, აქ ტრადიციული ღირებულებების შენახვისა და მოფრთხილების თემა უნდა იყოს პრევალირებული.

ეთიკურის სფეროდან ესთეტიკაში რომ გადავინაცვლოთ... განსაკუთრებით საინტერესოა შემოქმედებითი, ინტელექტუალური პასუხისმგებლობის შესახებ საკითხი სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული დეფინიციით, პოსტმოდერნული ეპოქის ხელოვნება თავისი ბუნებით ანტიუტოპიურია, იგი დაიბადა, როგორც პასუხი უტოპიზმზე-მომავლის ინტელექტუალურ ავადმყოფობაზე, აქ არაა მომავლის პერსპექტივა, სუფევს იმედდაკარგულობა. აწმყოს მხატვრული სურათი, პოსტმოდერნიზმში წარმოდგენილია როგორც უდიდესი ირონია, რომელიც არასდროს უშვებს საკუთარი თავის ანალიზს. თქვენთვის ცნობილია, რომ ეს ფენომენი სოცრად არაერთგვაროვანია. ერთის მხრივ ესაა იმიტაცია – მკვდარი სტილების იმიტაცია, ყვალა მკვდარი ეპოქის სახელით საუბარი, „მნიშვნელობათა უსაზღვრო გაურკვევლობის“ დემონსტრაცია, მეორეს მხრივ კონცეპტუალიზმის, პაროდის, გაუცხოების, ციტატურობისა და სხვ. ერთად წინ წამოიწია კიჩმა, ჰიბრიდულობამ, აქ უპაირველესია გრძობადის ფერმენტის ქარბად წარმოდგენა. დასავლეთში, და უკვე ჩვენთანაც, პოპულარულია ყოველნაირი ჰეპენინგი, ჰეპენინგში ხდება ინსტინქტთა გათავისუფლება, სხეულის კულტივირება, ნებსმიერი პერსონაჟით მანიპულირება, რაც საბოლოო ჯამში წარმოშობს „ფრისტაილს“ – თავისუფალ სტილიზებას, რომელიც ადაპტირებულია მხატვრული ცნობიერების მასობრივ ფორმებთან. მხატვრული ფრისტაილი აშკარა გამოხატულებას პოვებს კლასიკური სიუჟეტების „დისნეილენდურ“ ვერსიებთან მისადაგების ტექნოლოგიებში, ასევე

სატელევიზიო სერიალებად ქცეულ „რიმეიქების“ ტირაჟირებაში, ავტორს შეუძლია დაწეროს საკუთარი, გაააგრძელოს სხვა სიუჟეტები, მიუყენოს საკუთარი ტექსტი და სიუჟეტი კლასიკურს. ჩვენს ლიტერატურაში მხატვრულად საინტერესოდ გვეჩვენება გიორგი მარგველაშვილისა და აკა მორჩილაძის ნაწარმოებები. სიტუაცია, რომელშიც მხატვრული დასესხების ხერხები, ექსპერიმენტება, ძიება, ირონია ერთადაა დაზვინული თანამედროვე კულტურის ლაბორატორიული მდგომარეობის უცილობელი მახასიათებელი და ატრიბუტია. ღია, ჩაუკეტავი ხელოვნების მგავსი მაგალითები, სადაც ხელოვანმა იცის დასაწყისი, მაგრამ არ აქვს განჭვრეტილი დასასრული, ადრეც არსებობდა. ხოლო „მდარე, უშინაარსო, ზედაპირული, კომერციულ ინტერესებზე გათვლილი“ ხელოვნების ნაწარმოები ნებისმიერ ეპოქაში შეგვიძლია მოვიძიოთ.

მხატვრული შემოქმედების ველზე ხელოვანისა და მკითხველის პირადი პასუხისმგებლობის საკითხი დგას. ეს ველიც ძალზე დინამიურია, იცვლებიან აქტიორები და ბესტსელერები, „თამაშის“ წესები, სტილები და ღირებულებები, მაგრამ ხელოვნება თავის უღრმეს ტენდენციაში იმის მოლოდინია, რომ „მშვენიერება იხსნის კაცობრიობას“.

პიროვნებისა და სოციუმის ლექსიკონიდან ამოვარდა ისეთი ფრაზები და სიტყვები, როგორცაა „პატიოსან სიტყვას გაძლევ“ და მას ჩაენაცვლა ბილწსიტყვაობა, დიდებულ ქართულ სიტყვას „ქველმოქმედება“/ქველ-მოქმედება, სიკეთის ქმნა – ჩაენაცვლა უცხო სიტყვა „სპონსორობა“, პატრიოტიზმი და პატრიოტული ქცევა – საერთოდ ანაქრონიზმადაა ქცეული.

ფართოდ გავრცელდა ორმაგი მორალის პრაქტიკები, მორალური ნიჰილიზმი, შემგუებლობა ტოტალური სიცრუისა და ძალმომრეობისადმი. ერთი შეხედვით, მორალური გაუცხოება შეიძლება ისეთი თვალშისაცემი არ არის, როგორც სოციალ-ეკონომიკური, მაგრამ იგი უფრო ღრმა და დამანგრეველია, როგორც პიროვნულ, ისე საზოგადოებრივ დონეზე, გლობალური კრიზისის პირობებში და ამ კრიზისის დაძლევის გზების ძიებისას თანამედროვე ეთიკური ხედვა მორალს მიიჩნევს უმნიშვნელოვანეს საშუალებად ადამიანის, როგორც სოციალური არსების გადარჩენის გზაზე. ამ გზაზე ხელოვნება არის ის „საყვირი“, რომელსაც ევალება გაახმოვანოს ყველა ის მტკივნეული საკითხი, რომლის წინაშე დღეს დგას ადამიანი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Bovens, Mark The Quest for Responsibility: Accountability and Citizenship in Complex Organizations, Cambridge University Press, Cambridge 1998.
2. Feinberg, Joel Doing and Deserving: Essays in the Theory of Responsibility, Princeton University Press, Princeton 1970.
3. Ricoeur, Paul “The concept of responsibility: an essay in semantic analysis” University of Chicago Press, Chicago 1992 .
4. Smiley, Marion Moral Responsibility and the Boundaries of Community: Power and Accountability from a Pragmatic Point of View, University of Chicago Press, Chicago 1992.